

A HATVANESZTENDŐSÖK KÖSZÖNTÉSE

*Bodor Anikó, Gion Nándor, Papp György,
Utasi Csaba, Végel László*

FEKETE J. JÓZSEF

A nyár elején a kecskeméti Forrás írótáborában ketten képviseltük a vajdasági íróársadalmat, Gion Nándor, ő már Budapestről, én még itthonról. Korelnöke volt Gion a társaságnak, többször is hangsúlyozta, hatvanéves, és azt is, hogy jól érzi magát ebben a hatvanesztendős bőrben, bár nem ártana, ha a folyóiratok többet fizetnének írásaiért, meg ha a rendezők jobban megrendeznék forgatókönyveit, de különben oda se neki, csak délután lehessen egy jó nagyot szundítani, az éjszaka az irodalomé. Itt hallottam, hogy táborbéli barátai hízelgően, nevének franciás kiejtésével becézik: Zsion.

Franciául ugyan nem tudok, hiába fúrta az oldalam, lehet-e e névnek valami különös jelentése, egészen addig, amíg néhány hónapra rá olvasmányaim sirályszárnyain el nem jutottam Japánba, annak is talán a legszebb városába, Kiotóba, annak is talán legszebb negyedébe, a Gionba. A Gion Kiotó szórakozónegyede, de nem ám valami hamburgi stílusú, szentpálutcai piros lámpás városrész, hanem a keleti mértékletességet és életélvezetet egyesítő világ, gésaházakkal, teázókkal, parányi éttermekkel, pazar látványkonyhákkal, a harmincas évek szvingjébe keveredő honi dallamokkal, udvariassággal, előzőkenységgel, tarka lampionokkal, a világ minden tájáról idesereglettek színpompás forgatagával, benne néhány vidám zsebmetszővel és sötét tekintetű jakuzával, gengszterrel. Itt értettem meg, mi a Gion, amit szinte természet-szerűleg Gion Nándornak a dúsitott realizmussal megírt prózavilágával azonosítottam. Sőt, magunkat is felismertem ebben a világban, azokat, akik jelen vagyunk ebben a teremben, illetve a vajdasági művelődési életben és művészi világban. Hiszen mi sem teszünk egyebet, mint a magunk sajátos módján és eszközeivel igyekszünk összeházasítani a múltat a jelennel oly módon, hogy az előzőből lehetőleg minél több megmaradjon, az utóbbiból pedig minél

kevesebbet veszítünk el. Hellyel-közzel jól érezzük magunkat ebben a világban, szórakozást is nyújt nekünk, néha ugyan benyúlnak a zsebünkbe, vagy mi kotorászunk elődeink felöltőjében, s néha egy-egy gengszter is feltűnik közöttünk.

Ma öt jubilálót, öt hatvanesztendőst nevezünk meg a kis délvidéki Gionunkból, a művészetet és életet szintetizálók közösségéből, Bodor Anikót, Gion Nándort, Papp Györgyöt, Utsai Csabát, Végel Lászlót.

Bodor Anikó (Zenta, 1941. június 15.) népzenekutató, pedagógus. Zágrábban és Újvidéken jogi, Stockholmban művészettörténeti, zenetudományi és nyelvi tanulmányokat folytatott, Uppsalában 1972-ben zenetudományi diplomát szerzett, majd 1981-ben, a belgrádi Zeneakadémia etnomuzikológiai szakán népzenekutatóként diplomált, ugyanitt zenefolklórból magisztrált 1984-ben. Tanított a Vajdaságban és Svédországban egyaránt, munkatársa volt az Újvidéki Rádió és Televízióknak, 1995-től pedig a Zentai Városi Múzeum népzenekutató munkatársa.

Munkái és eltökéltsége egyaránt a vajdasági magyar népzenei archívum létrehozása, a vajdasági népdalkincs visszaszármaztatása és népszerűsítése felé mutat. Ő gondozta Kiss Lajos nagyarányú gyűjtőmunkájának egy részét, amit posztumusz kiadványokként adott közre. Ilyen volt a *Gombos és Doroszló népzeneje* (1982), *Az aldunai székeleyek népdalai* (1984), *A drávaszögi magyarok dalai* (1989) és a *Szlavóniai sziget-magyarság népdalai I.* (1990).

A *Vajdasági magyar népdalok* című gyűjteményének eddig két kötete jelent meg, az első a lírai dalokból, a második a balladák, betyár- és pásztordalokból ad válogatást. „A sorozat célja a vajdasági magyar népdalkincs átfogó megismertetése, népszerűsítése”, és egy olyan hagyomány bemutatása, amely „szövegeiben, dallamaiban méltán képviseli nemcsak a vajdasági, hanem az egész magyarság népzenei értékeit”. A hagyománymentés szándéka Bodor Anikó munkájában a tudós felkészültséggel párosult, és tevékenysége ennél fogva a népszerűsítésnek azt a formáját ölti, amely szinte észrevétlenül lopja vissza az érdeklődő köztudatba a már csak tudományos munkával fellelhető, gyűjthető, rendszerezhető, átörökíthető, tovább élthető népi, nemzeti hagyományt. A hagyomány gazdagságát szemlélteti a *Vajdasági magyar népdalok* első kötetének néhány bevezető mondata, amely rávilágít, hogy „Vajdaság magyarságának népdalkincsében az alföldi népzenei nyelvjárás az uralkodó, de vannak falvak, amelyek dunántúli népzenei dialektusban énekelnek, míg az aldunai székeleyek zenei anyanyelve az erdélyi dialektus”.

Bodor Anikó a felbecsülhetetlen értékű könyvei, a gyűjtését illusztráló hanglemezek és szalagok mellett közel félszáz magyar, szerb, horvát és angol nyelvű publikációval népszerűsítette a vajdasági magyar népdalkincset.

Gion Nándor (Szenttamás, 1941. február 1.) prózaíró. Tanári oklevelét 1963-ban szerezte Újvidéken, majd ettől kezdve, kisebb megszakítással az

Újvidéki Rádió munkatársa, szerkesztője, főszerkesztője. 1979 és 1982 között a Vajdasági Íróegyesület elnöke volt. 1983 és 1985 között az Újvidéki Színházat igazgatta. 1994-től Magyarországon él, szabadfoglalkozású író.

A *Testvérem, Joáb* című regényével első díjat nyert a Forum regény pályázatán 1968-ban, egy évre rá megnyerte az ifjúsági regény pályázat első díját is az *Engem nem úgy hívnak* című munkájával. Díjai közül néhány: Híd Irodalmi Díj 1973-ban, Déry Tibor-díj 1987-ben, József Attila-díj 1988-ban, Márai Sándor-díj 1989-ben.

Első regényeként a *Kétéltűek a barlangban* című munkáját tartjuk számon, amely azonnal felmutatta Gion írói kvalitásait, amelyek a pályadíjas regényben nyertek markáns, összetéveszthetetlen jegyeket. Az *Ezen az oldalon* (1971) novellafüzér pedig lekerekítette az íróvá avatás folyamatát – a gioni stílus fogalomává vált. Kevesen tudnak úgy mesélni, hogy ne a mesét érezzük a mondatokból, hanem a cselekvést, a történést érezzük, lássuk belül, és hogy a megjelenő alakok gazdag galériájában mindegyik varázslatos plasztikusságában lépjen elő a mondatok mögül. S hiába a társadalom peremére szorult egyének lesznek a mozgatói az eseményeknek, a történetek az emberi humánus nagyságáról szólnak. Kicsit valahogy úgy, miként az Rejtő Jenőnek sikerült legjobb regényeiben. Mert Giont, különösen az utóbbi esztendőkből, igencsak vonzza a kalandos meseszöveg, amely fordulatosságában, tempójában még élvezetesebbé teszi ezt a prózát. Pergő dialógusok, szellemes hétköznapi-ság, és az egészen átsütő könnyedség alakítja Gion történeteinek vonzerejét. Közkedveltek ifjúsági regényei, mellettük fontos a regénytetralógiája (*Virágos katona; Rózsaméz; Ez a nap a miénk; 1973–1997*, és a kecskeméti Forrásban idén szeptembertől közölt *Aranyat talált*). Szülőhelyéhez, Szenttamáshoz kötődő prózájában a hősök életgazdag galériája nyílik meg. Bori Imre írta irodalomtörténetében, hogy „Gion művészi képzeletének a térszemlélet a fő jellemzője: térben képzeli el regényeit, amikor a faluszéli Kálvária-domb körül húzott körben mozgatja hőseit, s ennek sugara alig nagyobb, mint amennyit a dombról, ahol a három keresztfa áll a megfeszített Krisztussal és a két latorral . . .”. Talán ez a térbeli szerkesztésmód felismerése hozta, hogy egyre gyakrabban ír filmforgatókönyvet. Gion egyik legtehetségesebb és mindenképpen legnépszerűbb írónk. Etalonjává vált a délvidéki magyar prózának. Magyarországon szinte azonosítják is az itteni irodalommal, és talán nem ok nélkül kérdezik, hogy maguk ott, a Vajdaságban, miért nem foglalkoznak Gionnal. Ha így lenne, talán az a legszebb engesztelés, hogy az idén, az író hatvanadik születésnapján felújították és felszentelték Szenttamáson a kálváriát. Amelynek híret igazából Gion regényei vitték el a nagyvilágba.

Papp György (Kaniza, 1941. június 10.) nyelvész, kritikus, szerkesztő, pedagógus. Általános és középiskolai tanári oklevele után a nyelvtudományból

magisztrált 1982-ben Újvidéken, majd ugyanott doktorált 1990-ben. 1965 és 1973 között Kanizsán és Törökkanizsán tanárkodott, majd a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére került, 1991–1992-ben igazgatója a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének, jelenleg egyetemi rendkívüli tanár. Fő- és felelős szerkesztője a Kanizsai Újságnak, elnöke a Csuka Zoltán Műfordítói Műhely Tanácsának. Művei helytörténettel, földrajzi nevekkel, művelődéstörténettel és a fordítás tudományával, a fordítás művészetével foglalkoznak. Alkotói érdeklődése szerteágazó, a nyelvészettől a néprajztudományig ível. A *Betlehemnek nyissunk ajtót! Betlehemes játékok Jugoszláviában és a magyar nyelvterületen* című néprajzi munkájának külön értéke, hogy nem csupán a betlehemezés koreográfiáját írta le szakszerűen, hanem a szövegahagyományát is összegyűjtötte.

Bazsalikom Műfordítói Díjban részesült 1997-ben. Meg egyéb kitüntetésekben is, amelyek közül hadd említsek csupán egyetlenegyét, amit a tanár úr is nyilvántart, és az idén megjelent, *Milyen kritika a fordításkritika?* című kötetének előszavában meg is örökített: „Még 1985 nyaránál tartunk, családommal az akkor még hazámnak számító Mali Lošinj-i tengerparton nyaralunk, én éppen az Omér pasa fordításkritikájának anyagát gyűjtögetem.

– Vidi, lud je, dve knjige čita. Vagyis: Nézd már azt a bolondot, egyszere két könyvet olvas!

Felkapom a fejem, hátrafordulok. Hát az én nyaralótársaimat látom. Először nem is tudatosítom, kiről beszélnek, de aztán magam elé nézve, rájövök. Előttem áll nyitva Ivo Andrić Omer paša Latas című műve eredetiben, illetve Csuka Zoltán magyar fordítása.”

Eddig az anekdota, amely érzékletesen ábrázolja a fordító, illetve a fordításkritikus aprómunkájának „látványos” külsőségeit, e munka felelősségéről pedig hadd idézzek ismét Papp tanár úrnak a nálunk egyedülálló kötetéből: „A befogadó kultúra és irodalom felől a legnagyobb a fordításkritika felelősége, és ezt a feladatkörét a legnehezebb átéreznie és felfognia. Ami az évtizedes, évszázados fordítgatás, fordítgetés során hozzánk eljutott, azt kesernyés iróniával a »legnemzetibb irodalomnak« szokás nevezni, lévén, hogy minden eredeti műnek, még a legrosszabbnak is van elméleti esélye, hogy más közegekbe, kultúrákba kerüljön, csak éppen a magyarra fordítottaknak nem, amelyeket idegen forrásokból merítettünk, olyan értékek pótlására, amelyeket önkörünkben meg nem valósíthatunk. Ez a merítés fokozott mértékű az egymás mellett, együtt létező kultúráknál, nemzetiségi környezetekben pedig szinte uralkodó, mivel többet kényszerülünk átvenni, mint amennyit mi magunk alkotunk, az irodalomban, publicisztikában, didaktikai szövegekben, hivatalos érintkezésben. Viszont ennek a folyamatnak iránytűkre, átvilágításra,

befolyásolásra van, lenne szüksége, ellenkező esetben a befogadó közösséget, nyelvet beláthatatlan következmények sújthatják.”

Utasi Csaba (Vörösmart, 1941. január 15.) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, pedagógus. Tanári okevelét 1963-ban Újvidéken szerezte, és ugyanitt doktorált 1983-ban. Szerkesztője volt a Forum Könyvkiadónak 1965 és 1972 között, ekkor került a Magyar Tanszékre, ahol 1995-től egyetemi rendes tanár, volt igazgatója a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének (1983–1987) és dékánhelyettese az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Tanszékének (1987–1989). Felelős szerkesztője volt az Új Symposionnak (1972–1974), illetve a Hungarológiai Intézet kiadványainak (1983–1989). 1982-ben Híd Irodalmi Díjban, 1983-ban Szenteleky Kornél Irodalmi Díjban részesült.

Utasi Csaba kritikáirása megkerülhetetlen és hiteles dokumentuma a vajdasági magyar irodalomnak, akárcsak ennek az irodalomnak a két háború közötti szakaszát megvilágító tanulmányai. Utasi a líra és a próza előtt állított mércét, ezt bizonyítják a *Tíz év után* (1974), a *Vonulni ha illőn* (1982), a *Vér és sebek* (1994) és a *Csak emberek* (2000) című kötetei. *Irodalmunk és a Kalangya* (1984) című nagytanulmánya nem csupán úttörő folyóirat-monográfia, hanem az interkulturális vizsgálódás alapvetése, és Utasinak ebből az érdeklődéséből fakadtak azon tanulmányai is, amelyekben fordítástörténeti elemzések során tárta fel, hogyan szólalt meg magyar nyelven Jovan Dučić, Veljko Petrović és Miroslav Krleža. Utasi Csaba alapvetően kritikus. A kritika alapvető feladata pedig az értékítélet kimondása, s mivel objektív értékrendszerre nem támaszkodhat, ugyanis ilyen nem is létezik, vállalnia kell a szubjektivitás felelősségét, egyben élnie is kell az e szubjektivitás által nyert szabadsággal. A kritika része az irodalom szociokulturális működésének. Ennélfogva a kritikus, azon túl, hogy igyekszik megérteni a műveket, igyekszik azokat az olvasóval is megérteni, és erre alapozva elfogadtatni vele értékítéletét.

Elemzései és kommentárjai pedagógiai jelleggel is bírnak: egyszerűen megtanítanak verset olvasni, s olyan könyvre, mint a legutóbb megjelent, *Csak emberek*, már régóta szükség volt. Az se téved azonban, aki nem a versolvasás módszertanát keresi ebben a kötetben. Hiszen irodalomtörténeti adalékként is igencsak hasznos könyv, ugyanis az ötven vers ötven kommentárjában Utasi a megértés és a megértetés pozíciójából indulva természetesen az irodalomtörténet-írás felől közelíti meg elemzése tárgyát. A verset kulturális kontextusában szemléli, közli a szerző és a megírás korának referenciáit, vagyis elhelyezi a költeményt az irodalomtörténet – nem értékelő, hanem egybefogó – kosarában, ezzel együtt természetesen utal a megfelelő időben uralkodó irodalmi kánonra, vagyis ízléstörténeti információkat is közöl, majd ezt követi az elemző értékelés. S az teszi igazán hasznossá ezt a kötetet, hogy nem csupán

a kritikust, illetve a művek kapcsán dialógust kezdeményező esszéíró-t hagyja szóhoz jutni, hanem jelen van a másik oldal, maga a vizsgált vers is. A párbeszéd így, az olvasó teljes körű beavatásával válhat beszéddé, az irodalomról szóló beszéddé.

A vajdasági magyar irodalom megítélésében különböző tájékozódási irányok lehetnek, mint ahogy vannak is. Közöttük Utasi versértelmezései biztos iránytűnek bizonyulnak.

Végel László (Szenttamás, 1941. február 1.) próza-, tanulmány- és drámaíró, publicista. Műveiből kiviláglik, hogy életére meghatározó benyomást tett Újvidékre, a gimnáziumba való kerülése, aminek elvégzése után Újvidéken a Magyar Tanszéken, illetve Belgrádban a Filozófiai Tanszéken folytatta tanulmányait. Munkatársa volt az Ifjúságnak (1965–1967), főszerkesztője az újvidéki Ifjúsági Tribünnek (1972–1980), 1972-től 1980-ig a Magyar Szó Kilátó című irodalmi mellékletének szerkesztője, dramaturg a televízióban 1980-tól 1991-ig, 1992-től pedig a Nyílt Társadalomért Alap újvidéki irodájának vezetője. Munkásságát 1994-ben Ady Endre-díjjal, 1995-ben Déry Tibor-díjjal jutalmazták, ám ezeken kívül, akárcsak könyveinek száma, úgy díjai is szaporodnak, ő a vajdasági irodalom aranyérmes esszéírója.

Végel László az *Egy makró emlékiratai* (1967) című, őszintén „szembenéző” regényével a nemzedéki illúzióvesztést jeleníti meg több kötetten át el egészen *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe* (1998) című művéig, illetve esszéinek és tanulmányainak több gyűjteményéig, amelyekben a kisebbségi értelmiségi illúzióval is leszámol, mint például az *Exterritórium* (2000) és a *Peremvidéki élet* (2000) című köteteiben. „Mintha nem is éltünk volna” – írja ez utóbbi esszékötetében Végel László, és ezzel a mondatával nemcsak arra a légüres térre utal, ami az utóbbi húsz esztendő megvalósíthatatlan lehetőségeinek helyét tölti ki, nem csupán egy nemzedék lyukas mogoróként csörgő sorsát foglalja össze, hanem sokkal szélesebb horizontra tesz utalást. Arra, hogy versengő gyorsulással törlődnek el a Vajdaság közép-kelet-európai hagyományai, azoknak a polgári tradícióknak a tárgyi és szellemi emlékei, amelyeknek létrehozásában a nemzeti kisebbségekké szakadt egykori sokszínűségnek volt kiemelt szerepe. A polaritás elméletének értelmében, ha valami pozitív eltűnik, helyét valami negatív veszi át. Esetünkben a közép-kelet-európaiság hagyományainak helyébe a Balkán élő viszonyai léptek. A megváltozott viszonyok közepette megváltozott a beszéd nyelve és a párbeszéd módja is. A kulturális tradíciókat őrzők, a közepettük felnövekedettek nem értik az új, számukra amorális értékrendszert bálványozók megszólalását, a más hagyományúak pedig emezekét, így folytonosan elbeszélnek egymás mellett. Lassacskán nem is lesz értelme a beszédnek.

„A peremvidéki embert többféle anyagból gyúrták, sehova sem tartozik teljesen, de sokfelé kötődik; többet lát, de mégis mindennek a szélén marad. Sorsszerűen eklektikus, polifonikus, és ezért soha sehol sem értik pontosan, mit mond. Aztán csendben és észrevétlenül mindenből kihullik” – olvashatjuk Végel egyik esszéjében a *Peremvidéki élet hőségének* leírását. „Mi vár ránk?” – kérdezi Végel, s válaszol is: „A süppedő talaj, a ködképek, a szorongató félelem. A kívülállás! Az outsider monológ, az örökké tőprengő vallomás és egy megválaszolhatatlan kérdés: lehet-e remény nélkül is boldogan élni? A kiszolgáltatottság érzése mindinkább a végérzet melankóliájává alakult át.”

Az *Egy makró emlékiratai* nemcsak a kritika, hanem már az irodalomtörténet is a délvidéki magyar irodalom kevés csúcscsücsai között emlegeti, és fennáll annak a veszélye, hogy Végel László „egykönyves íróként” vonul be a köztudatba, pedig gazdag életmű húzódik meg az első regény árnyékában. A regények sorát az *Egy makró emlékiratai* nyitja, majd következik *A szenvedélyek tanfolyama* (1969), az *Áttűn(tet)ések* (1984), az *Eckhardt gyűrüje* (1993), *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe* (1998), *Exterritórium* (2000); elbeszéléskötetből csupán egyet jelentetett meg, a *Szitkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak* (1969), de vegyük az esszék sorát: *A vers kihívása* (1975), *Ábrahám kése* (1988), *Lemondás és megmaradás* (1992), *Wittgenstein szövőszéke* (1996), *Peremvidéki élet* (2000), vagy a drámákat: *Áttűntetések* (1988), *Túl az Óperencián* (1989), *Judit* (1989), *Medeia tükre* (1999). Párját ritkítóan gazdag és értékes életmű Végel Lászlóé.

Ötször hatvan esztendő történetét igyekeztem összefoglalni az elmúlt percekben, és ebből az időből bár ötször negyven esztendő bennünket, mindannyiunkat szolgált, létünkkel, múltunkkal és jelenünkkel, s kétségtelenül egy kicsit a jövőnkkel is foglalkozott. Mindannyiunk nevében hadd mondjam: köszönet érte, és Isten éltesen benneteket!